

Іваницька Н. Б.,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри сучасних європейських мов
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: pyasta1@mail.ru

ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Визначено основні пріоритети взаємовпливу перекладацької діяльності та суміжних гуманітарних і соціальних наук. Доведено ефективність залучення до теорії і практики перекладу ключових методологічних засад комунікативної, психолінгвістичної, когнітивної парадигм. Вказано на важливість формування власної методологічної основи перекладознавства як автономної гуманітарної галузі з одночасним створенням зрозумілої, прозорої і несуперечливої системи металінгвістичних одиниць.

***Ключові слова:** перекладознавство, інтердисциплінарність, експансіонізм, інтеграція знань, когнітивістика, комунікація.*

Постановка проблеми. В умовах інформаційного суспільства XXI століття, визначальними характеристиками якого стали процеси глобалізації та інтернаціоналізації, помітними є всебічні онтологічні, методологічні і гносеологічні трансформації соціокультурного знання, зумовлені визнанням пріоритетності людини в сучасному суспільстві, перетворенням людського капіталу в головний ресурс її розвитку. З іншого боку, спостерігаємо здійснення прогнозованої ще В. І. Вернадським ситуації, за якої наслідком зростання наукових знань стало порушення жорстких меж між окремими науками і відповідно виникнення необхідності спеціалізації не в науках, а в проблемах. Зазначені тенденції знаходять втілення і в сучасних течіях і напрямках, що характеризують розвиток теорії та практики перекладу.

Слід згадати, що сьогоденне перекладознавство як лінгвістична наука створило власну теорію порівняно недавно. Успішне поєднання набутих практичних спостережень із їхньою екстраполяцією на сучасні лінгвістичні концепції склали надійну основу для розвитку теоретичної моделі перекладацької діяльності. Водночас статусними видаються твердження про особливу міждисциплінарну природу цієї науки, розвиток якої відбувався паралельно з розвитком інших галузей, що впливають на неї – лінгвістики, естетики, поезики, соціології, культурних студій, антропології, постколоніальних студій, феміністичної критики та ін. Пріоритетною видається думка С. П. Денисової про інтердисциплінарність перекладознавства, трансформована у висновок про можливість протилежних наслідків такої ситуації, зокрема: «1) створення циклу відносно самостійних теорій та науково-методологічних дисциплін, які могли б утворитися внаслідок роздроблення за різними підставами (за підходами, школами, методологіями та навіть за підрозділами усередині самої науки); 2) синтезування власної теорії і розробка відповідної методології» [3, с. 60].

Аналіз сучасних теоретичних праць із теорії та критики нашої галузі на думку, що міждисциплінарність сучасного перекладознавства як характерна ознака цієї гуманітарної галузі (яка на сьогодні здебільшого є загальноновизнаною), з одного боку, створює широкі пояснювальні можливості для теоретичних положень транслятології, а з іншого, - висуває низку проблемних, дискусійних, неоднозначних щодо розв'язання проблем, що і визначає **актуальність** теми пропонованої розвідки.

Отже, **об'єктом** розвідки постали сучасні інтердисциплінарні вияви у формуванні методології сучасного перекладознавства. **Мета** статті вбачається в критичній характеризації інтегративних процесів у сфері теорії і практики перекладу та з'ясуванні перспективи подальшої взаємодії перекладознавства та суміжних наук.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед зауважимо, що перекладацькі моделі, теоретичне осмислення яких було здійснено в 70–80-х рр. минулого століття, хоча й орієнтувалися передусім на лінгвістичний складник перекладацького процесу, нерідко уникали гіпертрофії останнього. Так, наприклад, А. Д. Швейцер, підтримуючи В. Івіра в думці про централізацію лінгвістичного компонента перекладу як такого, що керує процесом, але лише за умови, коли останній не йде в протиріччя з іншими компонентами [8, с. 60]. Тогочасна перекладацька практика розглядала трансляцію як своєрідний комунікативний акт, здійснення якого забезпечено діяльністю його учасників із метою досягнення певного комунікативного ефекту. В сучасних інтерпретаціях такий ефект витлумачують щонайменше як розуміння адресатом інтенції автора оригіналу, а в ідеалі – це отримання адресатом максимального комунікативного впливу, рівнозначного комунікативній інтенції автора вихідного тексту [6, с. 130]. Створення і дослідження комунікативної моделі перекладацької діяльності було суголосним зі становлення антропоцентричної гуманітарної парадигми з її пильною увагою до людини (процудента, реципієнта, посередника) як складника міжмовної комунікації.

Поступово лінгвістична парадигма, в якій перебувала наука про переклад, переорієнтувалася на мовленнєву діяльність. Тоді ж почали з'являтися праці, в яких обстоюються думки про фазовий перехід у витлумаченні методології перекладу [9, с. 60].

Л. Сальмон свого часу зауважувала, що передумовою методологічної переорієнтації було те, що «ні Федоров, ні Найда, ні Хомський не запропонували епістемологічної бази для створення справжньої прикладної лінгвістики чи заперечення можливості її існування». І далі: «Федоров цікавився здебільшого літературою, а не мовою, Найда – Біблією, а не лінгвістикою, Хомський – синтаксисом, а не перекладом. Лінгвісти ж продовжували відчувати вплив метафізики» [5, с. 111]. Поступово теорія перекладу набувала ознак систематичності, органічності, науковості перекладацького процесу.

Слід згадати і про те, що ідея титульності літераторів і письменників над лінгвістами і перекладачами зазнавала аргументованої критики. Зокрема, відомий французький теоретик А. Мешонік наполягав на тезі про те, що лінгвістична теорія необхідна для виведення перекладу із сфери емпірики. Л. Сальмон висуває продуктивну ідею примирення, наголошуючи на тому, що між перекладачами і літераторами незмінно залишається спільний об'єкт – текстологія. Вона пропонує своєрідний діалог на епістемологічній основі між літераторами та перекладачами про текстову філологічну модель як основу дискурсознавства. У такий спосіб активними стали зусилля щодо створення спільного дискусійного підґрунтя за рахунок залучення надбань і концепцій суміжних дисциплін. Перекладознавство «з периферійної галузі літературно-лінгвістичних досліджень, у якій навіть не всі визнавали його автономність, перетворилося на міждисциплінарний науковий напрям» [5; 6].

Доведено, що інтеграція знань різних наук для всебічного вивчення об'єкта дослідження, слугує лише на користь наукового осмислення останнього. Експансіонізм визнають визначальною парадигмальною рисою сучасної науки, зокрема й лінгвістичної [4, с. 207].

Продуктивність зв'язків перекладознавства із суміжними науками залишається поза сумнівом і доведена сучасними перспективними напрацюваннями в цій галузі. Зміна наукової парадигми в мовознавстві – зміна стилю мислення, еволюція пошуку проблем та їх вирішення, новий погляд на співвідношення об'єкта і предмета дослідження в межах дисципліни безперечно позитивно впливає на виокремлення нових ракурсів перекладу, формування перекладацьких стратегій і, відповідно, створення методологічної основи варіантів перекладу.

Не менш визначальним видається і зворотній зв'язок гуманітарних дисциплін із перекладом, свідченням чого виступає значний інтерес до нього з боку суміжних наук. Таку зацікавленість пояснюють прагненням дослідників виявити верифіковані кореляції між оперативними одиницями свідомості та мовними знаками, що їх об'єктивують, які спираються на сучасне розуміння мови як засобу вербалізації ментальних процесів, властивих людській свідомості. Дійсно, можливість аналізів

перекладацьких продуктів для з'ясування сутнісних характеристик «діяльності інтелекту» важко применшити, оскільки переклад – це насамперед мисленнєвий процес, і будь-які напрями аналізу такого процесу надають додаткову інформацію про особливості мисленнєвої діяльності загалом. Крім того, враховуючи факт подвійної зміни коду ментальних процесів у процесі міжмовного перекладу та можливості матеріалізації результатів мисленнєвого процесу, переклад стає природним способом отримання об'єктивних даних про роботу людського мислення [2; 5; 6; 8].

Водночас, попри пріоритетність зазначеної вище переорієнтації перекладознавства на когнітивні процеси, надмірне розширення предметного поля теорії перекладу викликає аргументовані нарікання з боку теоретиків перекладу. Йдеться про те, що теоретичні постулати, покликані розтлумачити завдання окремого дослідження, нерідко видаються відірваними від власне перекладознавчих проблем, а основні перекладацькі поняття і терміни набувають доволі широкого і неоднозначного витлумачення, оскільки нерідко без особливої на те потреби «переобтяжуються», «обростають» поняттями і термінами суміжних наук. Нерідко такий процес супроводжує активна метафоризація, внаслідок чого запозичені поняття втрачають властиву для їхньої «рідної» сфери термінологічність і стають лише символами. У зв'язку з цим виникає стурбованість через надмірне захоплення теоріями і концепціями суміжних із перекладознавством дисциплін та їхньою надмірною проекцією на процес трансляції.

Зауважимо, що загалом, визнаючи продуктивність інтегративних досліджень, звернення до психології (врахування, наприклад, у процесі перекладу асоціативних експериментів), корпусної лінгвістики, кібернетики та ін., перекладознавство все ж таки намагається створити власну методологію як запоруку і підґрунтя її автономного гуманітарного статусу. Водночас маємо підстави не погодитися з висновком Ю. А. Сорокіна про те, що надмірна теоретизація вже існуючих перекладацьких моделей немає нічого спільного із їхнім практичним застосуванням у діяльності перекладачів [7, с. 69–70]. Думається, що інтеграція перекладацьких моделей, побудованих на різних парадигмальних засадах, сприяє розв'язанню перекладацьких завдань, маючи на меті передусім зблизити теорію і практику перекладу.

Звернемося, наприклад, до сучасного розуміння однієї з основних перекладацьких проблем – реконструкції і передавання інтенціонального смислу. Якщо взяти до уваги те, що розуміння кваліфікують як результат інтерсуб'єктивної діяльності, то породжений зміст у такому контексті не може бути єдиним. Власне наукове осмислення цієї проблеми може спиратися на здобутки різних гуманітарних парадигм. Так, зокрема прихильники психологічних моделей перекладу об'єктивують уявлення про взаємовідношення слова і змінних смислів через звернення до психічної, розумової, емоційної та інтенціональної діяльності тих, хто пише, читає і перекладає.

У такому разі механізми перекладацького процесу закладені в діяльнісних теоріях перекладу, відповідно до яких одиницею аналізу постає елементарна мовленнєва дія та мовленнєва операція. Під дією розуміють способи мовного вираження смислів. Через мовне вираження автор фіксує особистісні смисли, а перекладач-реципієнт породжує власні на основі інтерпретації закладених в тексті конвенціональних мовних одиниць. Уважають, що взаємозумовленість мовних одиниць у структурі тексту лежить в основі процесу виявлення перекладачем авторського мотиву вживання тих чи інших мовних знаків. Процес комунікації, у свою чергу, суб'єктивує об'єктивну реальність, тобто саме інтерпретатор знаків, його мовна свідомість є рушійною силою для створення семіотичної реальності. Це означає, що для інтерпретатора знакова реальність, яка створює знання про об'єкт, тобто значення, визначається не лише набором потенційно властивих об'єкту ознак, але й актуальним для індивіда фрагментом досвіду.

У мовленнєвому спілкуванні мовні знаки, які найчастіше виступають орієнтирами, опорами для створення образу світу, забезпечують перекладача насамперед взаємодією з іншими психічними процесами: пам'яттю, мисленням, сприйманням, почуттями, волею тощо. Доведено, що зміст тексту – це проекція його змісту на власну картину світу читача. Відповідно сприймання і породження будь-якого тексту можна розглядати як процес «векторизації», для якої властивим є неоднаковий ступінь

усвідомлення, модифікація, нарощування смислу і т.ін. через те, що поняттєво-денотативна, мовленнєва, емоційно-оцінна структура особистого досвіду реципієнта є співвідносною з денотативною структурою тексту, що сприймається. Перекладацька діяльність, отже, постає реконструкцією (мовленнєвою і смисловою), яку здійснює перекладач на базі його концептуальної системи домінантного смислу оригінального тексту.

Відстоюючи зазначені позиції, більшість перекладачів єдині в думці про те, що переклад слід розглядати в аспекті інтерпретації, враховуючи, що смислові відмінності, смислові зрушення є невід'ємним складником перекладу, сутністю його природи. Природним для практичної діяльності перекладача постає питання про те, в якому напрямі відбувається таке зрушення смислу і як на його фоні знайти засади для інтеграції інформації в різних етнічних свідомостях для актуалізації визначеного змісту.

У цьому контексті перспективним, на нашу думку, є залучення до сфери транслятології когнітивної парадигми, яка на сьогодні має напрацьований пояснювальний потенціал для витлумачення інтерпретації. Дослідники під інтерпретацією мовлення індивідом розуміють вид когніції, в якій об'єктом виступає продукт мовленнєвої діяльності, а результати й інструменти мають типологічну природу, сформовану, зокрема, й особистісними характеристиками.

Загальновідомо, що концепт як ключовий термін когнітивістики є операційною одиницею свідомості і містить інформацію відносно стану речей у світі. Інтегруючи психолінгвістичні та когнітивні характеристики в процес перекладу текстів, концепт наділяють складним смислом, структурно сформованим певними компонентами: знаком, поняттям, уявленням, асоціаціями, емоціями та ін. Маючи польову структуру, в якій компоненти пов'язані функціонально, концепт, вербалізуючись, виявляє здатність до переміщення його компонентів із периферійної зони в центральну і навпаки, що дає змогу висвітлити ті ознаки концепту, що є актуальними для свідомості мовця та реципієнта. Ймовірно, що таке переміщення зазнає формалізації в процесі перетворення тексту оригіналу в текст перекладу.

Залучаючи таку теорію до перекладацької діяльності, перекладач має можливість орієнтуватися в безмежному просторі смислу. А трактування перекладу як діяльності, спрямованої на вибір функціональних еквівалентів для створення інтегративних когнітивних структур із метою актуалізації співвідносних пізнавальних просторів комунікантів із неоднаковою етнічною свідомістю, дає можливість тлумачити модель концепту як базис, опору для побудови перекладацької програми, вибору стратегії і, що не менш важливо, верифікації якості здійснених перекладів.

Не менш перспективним видається і функціонально-комунікативний ракурс перекладознавчої теорії. Він у багатьох моментах є суголосним із попередніми тезами і водночас створює нові орієнтири для наближення теорії до практики. Комунікативну адекватність перекладу досягають завдяки гармонійній взаємодії при відтворенні функціонального та інформативного «малюнків» оригіналу. Перший асоціюють сукупністю векторів, реалізація яких визначає характер тексту (інформаційний, естетичний та ін.) і передбачає ще одну опозицію «авторське – загальнономовне» («ідіолектне – конвенціональне»). Інформаційний малюнок створюється за допомогою набору актуалізованих, сутєвих для комунікації смислів у тексті оригіналу. Відповідно види смислової інформації (ситуативна, експресивно-оцінна, асоціативно-образна, стильова) мають різний ступінь вираження в мові перекладу.

За такого підходу модель перекладацького процесу набуває дворівневої презентації. Перший рівень – це форма (фонетична, морфологічна, словникова, синтаксична, ідіоматична), яка передає конвенціональність різномовних текстів. Другий рівень - це зміст. Природно, що дотримання конвенціональності із одночасним збереженням смислу – це важливий складник професійної компетенції перекладача. Професійний перекладач не стільки «перекладає», скільки намагається передати закладений в оригіналі смисл так, як це прийнято в мові перекладу, тобто автентично, зрозуміло для реципієнта. Відповідно вихідною умовою (як це не парадоксально) для творчого

перекладацького мислення виступає пошук найбільш стандартних, стереотипних, зрозумілих форм для відтворення тексту оригіналу в мові перекладу.

Отже, інтердисциплінарність виступає невід'ємним чинником розвитку сучасної науки з характерними для неї процесами інтеграції. Вплив суміжних наук на формування методології сучасної транслятології безсумнівно має позитивну тенденцію, оскільки дає змогу осмислити процес кодування і декодування інформації всебічно, різноаспектно. Занурення в суміжні науки неминуче призводить до термінологічної експансії, яка нерідко стає на заваді створення власної, науково зрозумілою і прозорої системи металінгвістичних одиниць. Думається, що недбале використання термінів «сусідніх» наук, як і спроби необґрунтованої екстраполяції їхніх методологічних принципів є радше поодиноким виявом «людського фактора», аніж системною рисою міждисциплінарності. Безперечно, що залучення до сфери теорії і практики перекладу різноманітних теоретичних концепцій і методів дослідження суміжних наук є потужним механізмом, реалізованим у розвитку таких інтердисциплінарних напрямів, як психологічне перекладознавство, літературне перекладознавство, етнографічне перекладознавство, історичне перекладознавство, когнітивне перекладознавство та ін. За умови коректного поєднання теоретико-методологічних настанов суміжних наук такі інтердисциплінарні тенденції створюють перспективу не лише для теоретизації транслятології, але й для вибору адекватних ситуації стратегій для декодування й обробки змісту оригінального тексту й породження нового тексту мовою перекладу.

Список використаної літератури

1. Бузаджи Д. М. Векторы смысла. О функциональном подходе к переводу / Д. М. Бузаджи // Мосты. - 2008. - № 3 (19). - С. 43–59.
2. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. - 1994. - № 4. - С. 14–33.
3. Денисова С. П. Стан та перспективи перекладознавчих досліджень / С. П. Денисова // Вісник КНЛУ. Серія : Філологія. Том. 17. – 2014. - № 1. – С. 54–60.
4. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX в. (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20-го века : сб. ст. - М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 1995. - С. 144–238.
5. Сальмон Л. Теория перевода. История. Наука. Профессия / Л. Сальмон. - СПб., 2007. – 272 с.
6. Сдобников В. В. Коммуникативный эффект в двуязычной коммуникации: уточнение понятий / В. В. Сдобников. - М., 2010. - С. 121–130.
7. Сорокин Ю. А. Введение в этнопсихолингвистику / Ю. А. Сорокин. - Ульяновск, 1998. – 138 с.
8. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. - М. : Наука, 1988. – 216 с.
9. Genzler E. Contemporary Translation Theories / E. Genzler. –London – N.-Y. : Routledge. 1993. – 60 p.
10. Munday J. Introducing Translation Studies : Theories and Applications / J. Munday. – N.-Y. : Routledge, 2008. – 240 p.

Иваницкая Н. Б. Интердисциплинарные измерения современного переводоведения.

Аннотация

Определены основные приоритеты взаимовлияния переводческой деятельности и смежных гуманитарных и социальных наук. Доказана эффективность привлечения в теорию и практику перевода ключевых методологических основ коммуникативной, психолингвистической, когнитивной научных парадигм. Акцентировано на важности формирования собственной методологической основы переводоведения как автономной гуманитарной области с одновременным созданием доступной, прозрачной и непротиворечивой системы металингвистическая единицы.

Ключевые слова: *переводоведение, интердисциплинарность, экспансионизм, интеграция знаний, когнитивистика, коммуникация.*

Ivanytska N. B. Interdisciplinary Dimensions of Contemporary Translation.

Summary

The object of the given study is considered to be multidisciplinary manifestations regarding the formation contemporary translation studies theory.

The purpose of the article is viewed to be a critical characterization of integrative processes in the theory and practice of translation and clarifying the prospects of further interaction of translation and related sciences. A multidisciplinary aspect of translation results from the integrated processes of Modern Linguistics. The complex nature of

translation has been obvious for centuries as it is a meeting point of diverse knowledge and experience, yet the pros and cons of such meeting need a closer exploration to avoid misunderstanding in terminology and subject – object relations.

The main priorities of cooperation the translation study and related humanities and social sciences are indisputable. The article outlines some aspects of advantages and disadvantages of integration between contemporary translation study and other branches of science are defined. The efficiency of the involving the key methodological principles defining communication, psycholinguistic, cognitive paradigms into theory and practice of translation is defended. The specified importance is seem to be the development of its own methodological basis of translation as an autonomous humanitarian field while creating a clear, transparent and consistent system of objective linguistic terminology units. The facts proof that the sound combination of theoretical and methodological guidelines of the related with translation sciences is promising for translation studies because the latter in such case provides powerful explanatory means. Right interdisciplinary mix is concerned to be the reliable basis of scientifically theorizing with further implementation in practical terms.

Key words: *translation, interdisciplinary, expansionism, integration of knowledge, cognitive science, communicative linguistics.*

УДК 372.4159.9927

Іванова Л. І.,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії і методик початкового навчання
Рівненського державного гуманітарного університету
E-mail: lidiyaivanova@gmail.com

ОБНОВЛЕНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА «ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ» В КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто мотиваційні та змістові аспекти нового навчального предмета «Літературне читання» для учнів 2–4-их класів; досліджені зміст та методика уроку. Встановлено необхідність літературознавчих підходів до проведення сучасного уроку читання. Проаналізовано принципи літературного розвитку та виокремлено завдання оновленого курсу мистецтва слова для молодших школярів.

Ключові слова: *літературний розвиток, літературознавча пропедевтика, літературне читання, художній твір, принципи.*

Літературний розвиток – процес віковий, оскільки в міру розвитку світогляду, збагачення читацького досвіду, сприйняття людиною того самого твору з роками буде поглиблюватися, сприйматися інакше. У психолого-педагогічних працях цей термін визначається як процес формування здатності безпосередньо сприймати мистецтво слова, складних умінь свідомо аналізувати й оцінювати прочитане, керуючись при цьому естетичними критеріями та художнім смаком, виробленими в школі під час засвоєння курсу літератури і в широкому позашкільному спілкуванні з мистецтвом [7].

Аналіз психолого-педагогічної літератури, практичного досвіду, численні спостереження засвідчують, що якість літературного розвитку учня залежить від рівня сформованості психічних пізнавальних процесів, які, у свою чергу, визначають ступінь проникнення читача в ідейно-естетичну цілісність літературного твору, сприяють розумінню його як художнього цілого [1; 2; 7].

Літературний розвиток школярів є результатом взаємодії двох сторін особистості читача (його літературних здібностей і здатності осягати, осмислювати, «привласнювати» зміст художнього твору), які тісно пов'язані між собою, доповнюють і збагачують одна одну, зберігаючи відносну самостійність [8].

Сучасна методична наука шукає засоби й умови, технології уроку читання, які сприятимуть реалізації розвитку особистості, забезпечуватимуть формування механізмів її спілкування з культурою слова, розширюватимуть уяву й емоційну чуйність до художнього слова.

Державним стандартом початкової загальної освіти та Програмою літературного читання передбачено ознайомлення молодших школярів з окремими літературознавчими поняттями, необхідними для аналізу художнього твору [3]. У чинній програмі початкової школи